

In Time 2

Demografické aspekty vývoje plodnosti a porodnosti v souvislostech

Pedagogická
fakulta

FAKULTNÍ NEMOCNICE[®]
OLOMOUC

MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

Základní terminologie

- **Porodnost** v našem případě kalkuluje s narozením živého dítěte, čímž se rozumí jeho úplné vypuzení nebo vynětí z těla matky, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost a) 500 g a vyšší anebo b) nižší než 500 g, přežije-li 24 hodin po porodu. Známkami života se rozumí dech nebo akce srdeční nebo pulsace pupečníku nebo aktivní pohyb svalstva, i když pupečník nebyl přerušen nebo placenta nebyla porozena.
- **Plodnost** je schopnost produkovat zdravé a životaschopné potomstvo. V rámci demografických ukazatelů se většinou hovoří o plodnosti, která představuje poměr živě narozených dětí na 1 000 žen v reprodukčním věku. Jde tedy o zpřesnění hrubé míry porodnosti.

Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

- Na základě kontinuálního sledování a hodnocení vývoje plodnosti a porodnosti v České republice je zřejmý jednak **zásadní propad porodnosti v letech 1995–2005** (graf 1 viz dále) a současně od tohoto období **zvyšující se věk rodiček, velmi znatelný při porodu prvního dítěte** (grafy 2 a 3 viz dále).
- Posun plodnosti do vyššího věku je dle Šťastné, Kocourkové a Šídla (2019) vnímán jako **nejvýraznější rys reprodukčního chování posledních desetiletí v Česku**.

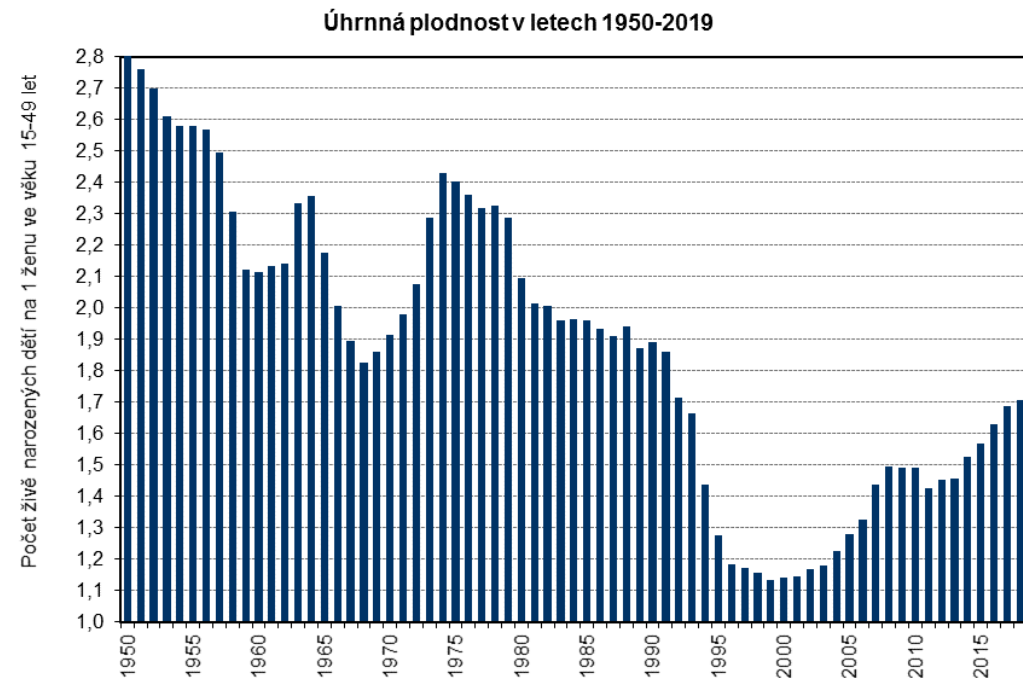

Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

- Tento jev lze označit jako **trend tzv. odkládaného či pozdního těhotenství/mateřství/rodičovství**, který je determinován polyfaktoriálními vlivy s možnými rizikovými dopady na bio-medicínské a psychosociální aspekty zdraví rodiček (matek), otců, dětí a potažmo na společnost jako takovou (s přímým vlivem např. na oblast zdravotnictví, ekonomiky, sociální aj.).
- Velmi dominantně se vliv odkládaného těhotenství propisuje do biomedicínských rizik a možných negativ spojených s tímto jevem, např. častější frekvencí operativních porodů (Waldaufová & Šťastná, 2022).
- Šprocha (2022) uvádí, že k odkladu reprodukce u současné populace často dochází z různých vnějších příčin a teoreticky **může vést i k primárně neplánované bezdětnosti**.

Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

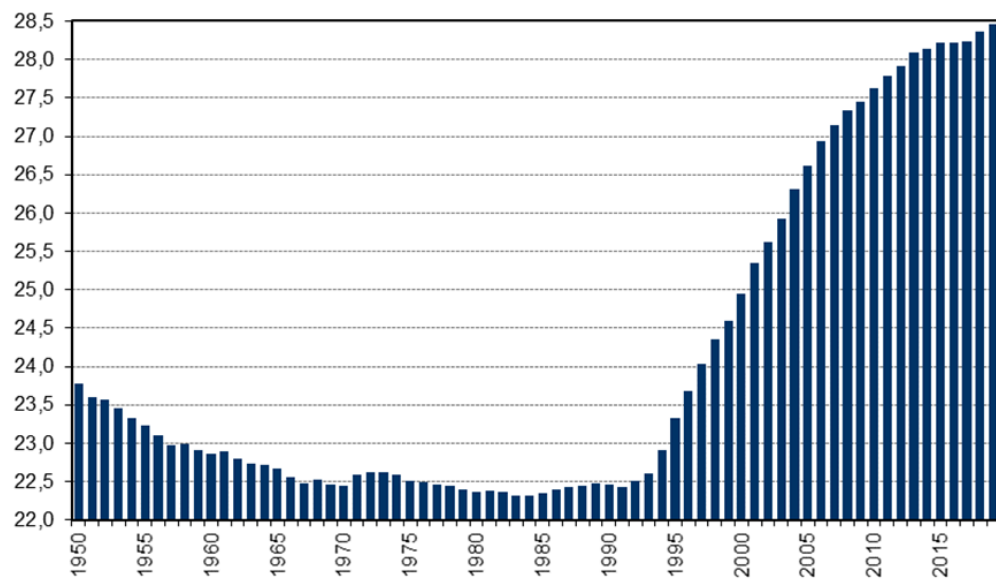
Graf 1: Úhrnná plodnost v letech 1950–2019

Zdroj: ČSÚ. Narození a zemřelí v letech 1950–2019 (2020)

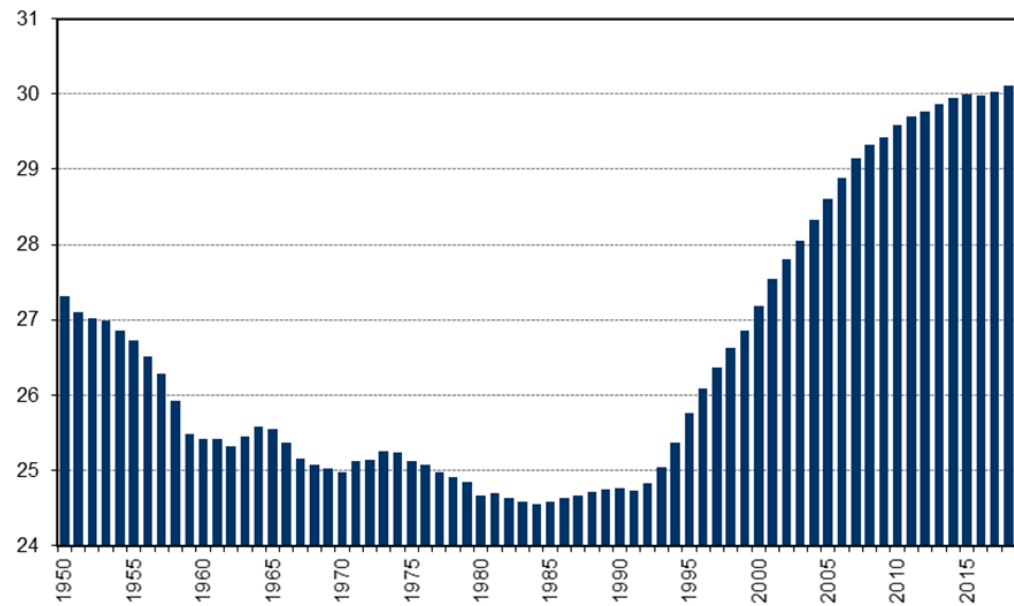
Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v letech 1950-2019

Graf 2: Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v letech 1950–2019
Zdroj: ČSÚ. Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v letech 1950–2019 (2020)

Průměrný věk žen při narození dítěte v letech 1950-2019

Graf 3: Průměrný věk žen při narození dítěte v letech 1950–2019
Zdroj: ČSÚ. Průměrný věk žen při narození dítěte v letech 1950–2019 (2020)

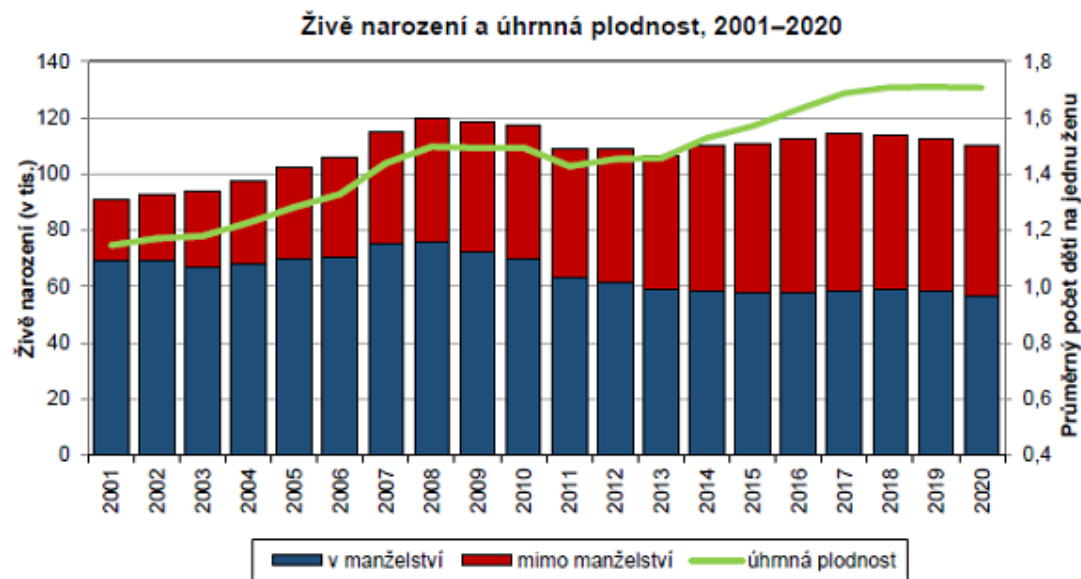

Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

- Je známo, že nejvíce proměnili svůj přístup k zakládání rodiny středoškoláci. U nich je časová prodleva mezi ukončením vzdělání, nástupem do práce, osamostatněním se a založením vlastní rodiny nejdelší (Weisnerová, 2015).
- Dle ČSÚ je aktuální průměrný **věk prvorodiček 28,5 roku, průměrný věk všech rodiček pak 30,2 roku** (Vývoj obyvatelstva České republiky, 2020).
- Z hlediska vývoje četnosti žen, které porodily do dosažení 30 let věku, je zřejmý posun. V roce 1990 ze všech rodičích žen jich porodilo 95,9 % do 30 let věku, v roce 2016 to bylo již jen 63,4 % žen (Šťastná, Kocourková & Šídlo, 2019).

Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

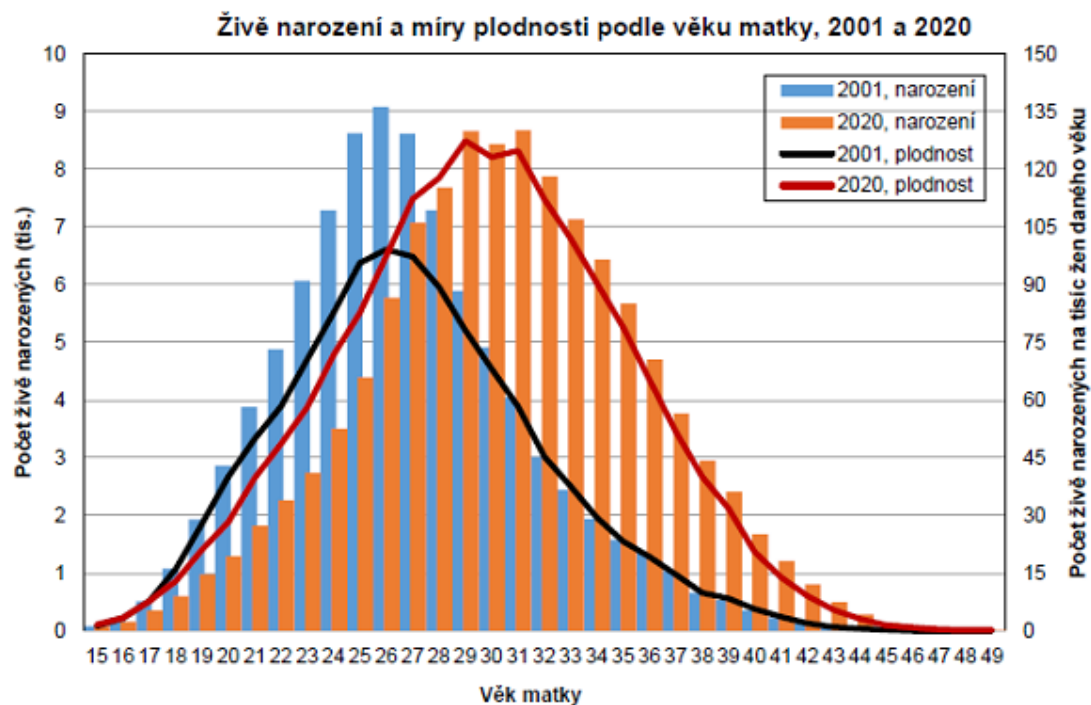

Graf 4: Živě narození a úhrnná plodnost, 2001 – 2020
Zdroj: ČSÚ. Aktuální populační vývoj v kostce (2021).

- V roce 2020 se živě narodilo 110,2 tisíce dětí, obyvatel Česka, o 2,0 tisíce méně než v předchozím roce, přičemž šlo o třetí meziroční pokles v řadě. Ve snížení počtu narozených dětí se odrážejí změny v počtu a struktuře žen v reprodukčním věku – úroveň plodnosti v letech 2018–2020 neklesala, ale setrvala na hladině 1,71 dítěte na jednu ženu.
- Ani při této hladině plodnosti však není do budoucna zajištěna prostá reprodukce obyvatel, pro tu by bylo třeba překonat hranici 2,1 dítěte na jednu ženu (naposledy na území Česka v roce 1980).

In Time 2

Demografické ukazatele ve vztahu k plodnosti a porodnosti v České republice

- Časování plodnosti (odkládání mateřství do vyššího věku) – na počátku 21. století připadalo maximum narozených na věkovou skupinu žen 25–29letých (a na počátku 90. let 20. století již na 20–24leté), od roku 2008 má nejvíce narozených dětí matku ve věkovém intervalu 30–34 let. Stejně tak se v čase posouval do vyššího věku i vrchol plodnosti: v roce 2001 byl počet živě narozených na tisíc žen nejvyšší u 25–29letých, od roku 2011 dosahuje maxima až u žen 30–34letých.

Graf 5: Živě narození a míry plodnosti podle věku matky, 2001 a 2020
Zdroj: ČSÚ. Aktuální populační vývoj v kostce (2021).

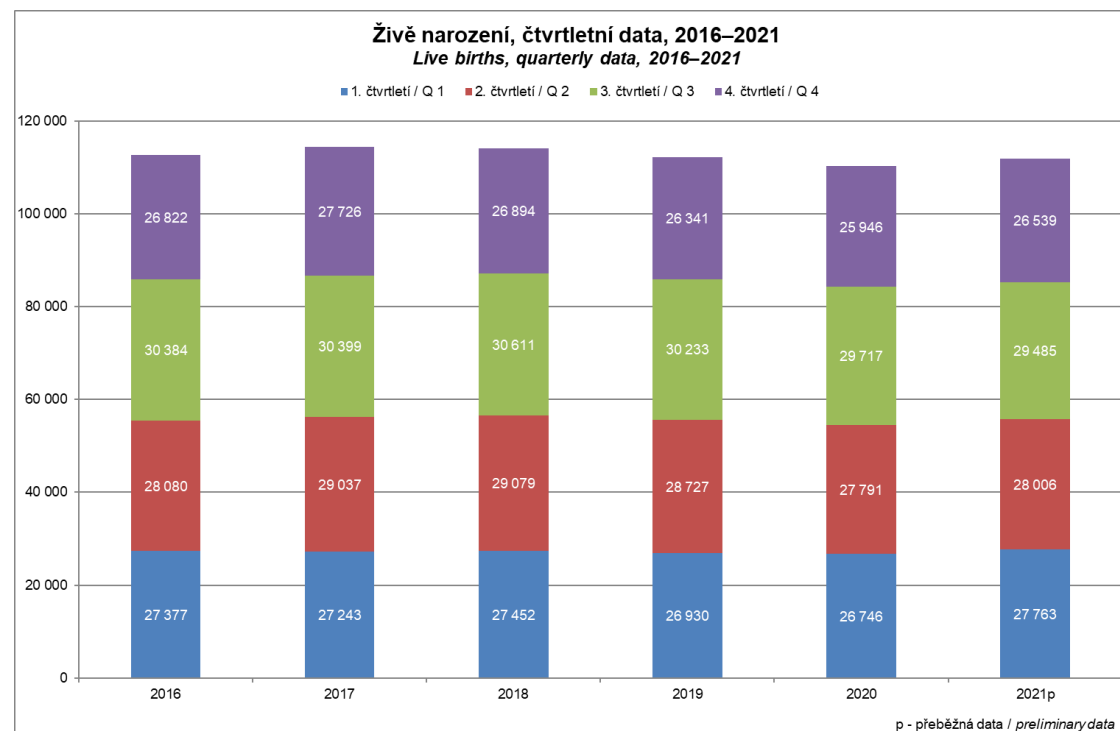

Aktuální statistiky z roku 2021

- Během roku 2021 se **živě narodilo** 111,8 tisíce dětí, o 1,6 tisíce více než v roce 2020. *“Za nárůstem počtu narozených v roce 2021 stály druhorozené děti, kterých bylo meziročně více o 5 %, celkem 43,6 tisíce. Prvorozených dětí bylo 51,9 tisíce a stejně jako dětí třetího či vyššího pořadí jich oproti roku 2020 naopak o 1 % ubylo”.*
- Počet narozených dětí vzrostl navzdory nižšímu počtu žen v reprodukčním věku a byl tak výsledkem zvýšení úrovně plodnosti. Ta podle předběžných výsledků dosáhla 1,83 dítěte na jednu ženu, nejvíce od roku 1992. Podíl dětí narozených mimo manželství zůstal meziročně neměnný ve výši 48,5 %.

(Pohyb obyvatelstva – rok 2021. Nejvyšší plodnost za posledních 30 let. Český statistický úřad, 2022)

Aktuální statistiky z roku 2021

Graf 6: Počet živě narozených dětí v letech 2016-2021

Zdroj: *Pohyb obyvatelstva - rok 2021. Nejvyšší plodnost za posledních 30 let.* Český statistický úřad, 2022.

Aktuální statistiky z roku 2021

- Průměrný počet živě narozených dětí připadající na jednu ženu ve věku 15 a více let se zjištěným počtem dětí dosáhl hodnoty 1,57. Při přepočtu pouze na ženy s dětmi připadají v průměru dvě děti na jednu ženu. Různé skupiny žen se ale na celkovém údaji podílejí různou měrou. „V případě vdaných, rozvedených či ovdovělých žen připadají na každou ženu téměř dvě děti, u svobodných žen je to asi čtyřikrát méně. **Ženy s vyššími stupni vzdělání mají v průměru méně dětí než ženy, které dosáhly nejvýše základního vzdělání nebo středního vzdělání bez maturity**“ (ČSÚ zveřejnil další údaje o plodnosti žen ze Sčítání 2021. Český statistický úřad, 2022).
- Při hodnocení údajů je třeba brát v úvahu, že nejen počet dětí, ale i rodinný stav a dosažený stupeň vzdělání významně souvisí právě s věkem. „Například z celkového téměř 1 milionu bezdětných žen je více než 60 % ve věku 15-29 let a více než 80 % je svobodných. Lze tedy předpokládat, že u většiny z nich v budoucnu dojde ke změnám. V případě vzdělání je ale i při zohlednění rozdílů mezi věkovými skupinami resp. generacemi patrné, že **s vyšším stupněm vzdělání ženy se počet narozených dětí snižuje**“ (ČSÚ zveřejnil další údaje o plodnosti žen ze Sčítání 2021. Český statistický úřad, 2022).

Možné faktory odkládaného a pozdního rodičovství

- Pozdní rodičovství se stává trendem současné doby a je spojováno především s životním stylem současné moderní společnosti. Pozdní rodičovství není ale zdaleka ničím novým, jen se zásadně změnilы důvody, proč se lidé stávají rodiči v pozdějším věku.
- **Důvody odkládání rodičovství** můžeme v zásadě rozdělit na důvody **dobrovolné** (childfree), tedy takové, kdy je rodičovství odkládáno z konkrétních důvodů a plánovaně, a **nedobrovolné** (childless), kdy si partneři dítě přejí, ale nedaří se jim buď dítě počít, nebo žena není schopna plod donosit.
- **Odkládání rodičovství, které bylo původně dobrovolné, se může velmi snadno změnit v nedobrovolné**, jelikož žena neodhadla svou reprodukční schopnost a dítě chtěla počít tehdy, kdy už to přirozeně není možné. Nedobrovolné odkládání rodičovství definujeme tehdy, když jsou u rodičů zjištěny problémy s neplodností, je nutná léčba a rodičovství je tímto nechtěně odkládáno na pozdější dobu. Příčiny, mohou být jak na straně matky, tak na straně otce (biomedicínské limity jsou zmíněny v tematických sekcích „Medicínské aspekty odkládání rodičovství“ a „Asistovaná reprodukce“). Z nastalé situace mohou být oba partneři frustrovaní.

Možné faktory odkládaného a pozdního rodičovství

Možné psychosociální vlivy na odkládání těhotenství/rodičovství:

- **Typ partnerského soužití, (ne)existence partnerství, orientační rodina a důležitost příbuzenské koheze.** Tyto souvislosti se velmi silně odráží v reprodukčních plánech. Vysoká rozvodovost, střídání partnerů, nesezdané soužití a další individuální formy uspořádání rodinného života nahrávají spíše odkladu rodičovství, jelikož rodičovské závazky jsou nevratné a dlouhodobé.
- **Velikost a místo bydliště.** Lidé z větších měst preferují menší počet dětí a odkládají rodičovství na pozdější dobu. Toto souvisí se vzděláním a rodinným stavem, kdy více vzdělané ženy mají nebo chtějí mít děti později než ženy méně vzdělané, a totéž platí i o ženách, které jsou vdané či mají trvalý vztah.
- **Náboženské vyznání.** Vliv náboženství na věk početí je nesporný. V české společnosti je vysoký podíl nevěřících. Nejvíce žen, které odkládají mateřství, je mezi ženami jiného než katolického vyznání, nejméně pak u žen bez vyznání. Toto může souviset s obtížnějším hledáním partnera mezi věřícími, jejichž výběr může být do jisté míry limitován požadavky na shody ohledně náboženské výchovy dětí a odložení sexuálního života do období po sňatku.
- **Bytové podmínky.** Rodičovství je spojeno se snahou o založení vlastní domácnosti. Zatímco dříve bylo rodičovství jednou z cest k získání samostatného bydlení, v dnešní době je samostatné bydlení mnohdy dlouho ekonomicky nedostupné, mladí lidé bydlí u rodičů, a jelikož vnímají samostatnou domácnost jako jednu z podmínek realizace rodičovství, bytové problémy založení rodiny oddalují.
- **Vzdělání a trh práce.** Tento faktor je velmi důležitý a projevuje se hlavně u žen. Vysoké procento vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných českých žen vnímá založení rodiny z hlediska své výdělečné činnosti jako problematické a mají vysoké obavy z možných pracovních komplikací v případě rodičovství. Při současném nastavení genderových rolí, trhu a dělby práce v rodině je totiž tím, kdo rodičovstvím na trhu práce ztrácí, matka, ne otec. Proto ženy s vyšším vzděláním, vyšším postem a platem plánují realizaci rodiny na pozdější věk. Tyto ženy mají také vyšší ambice na pracovním trhu a jsou častěji zapojeny do skupin, v nichž je rodičovství v pozdějším věku nejen více akceptováno, ale také realizováno.

Možné faktory odkládaného a pozdního rodičovství

Konkrétně tedy např.:

- **Vzdělání – vzdělanost žen**
- **Ekonomické faktory**
- **Nová rodina** (rozvod a opakovaná manželství / rozchod a nová partnerství) + **Nový start** (ten nastává u žen, které potkají nového partnera, se kterým chtějí založit rodinu. Dítě pro ně znamená nový začátek nového života)
- **Osamělé rodičovství** (žena nepotká do určitého věku vhodného partnera, chce však mít dítě, dokud je čas. Singles život – možnost využití technik asistované reprodukce – samostatná žena s dítětem)
- **Dítě pro radost** (tak se říká dětem, které si rodiče pořídí v okamžiku, kdy první děti odrostly a odešly od rodičů)

Možné faktory odkládaného a pozdního rodičovství

Konkrétně tedy např.:

- **Nedostatek času** (studium, kariéra, cestování, ...)
- **Nejdřív kariéra, pak rodina** (ukončit vzdělání, najít si práci a získat nezávislost. Možnost profesní kariéry pak často odsouvá touhu po dětech na pozdější dobu)
- **Emocionální (ne)připravenost** (ženy často cítí i v pozdějším věku nedospělými. Starší matky svůj pocit připravenosti na dítě označují jako emocionální připravenost a stabilitu, kterou získaly časem po dosažení ostatních životních cílů)

Možné faktory odkládaného a pozdního rodičovství

Konkrétně tedy např.:

- **Obavy mít dítě** (obavy se mohou týkat situace ve světě (riziko války, ekonomická krize), klimatických změn, životního prostředí, odpovědnosti či zdraví. Rodičovství je závazek na celý život, který nelze vzít zpět. Nikdy se nestáváme „ex-rodiči“.
- **Sendvičová generace** (současná péče o malé dítě i staré rodiče?)
- Více informací v publikaci dostupné online [IN TIME – Kognitivní a afektivní dimenze mladých dospělých ve vztahu k těhotenství a rodičovství \(upol.cz\)](#) – str. 80–96

Plánování těhotenství a rodičovství

- Z demografického trendu a možných faktorů které jej ovlivňují je zřejmé, že se většina dětí rodí na základě strategie plánování rodičovství (viz prezentace Plánování těhotenství/rodičovství v souvislostech).
- Díky strategii plánování těhotenství/rodičovství se rodí děti plánované – chtěné 😊.
- Plánované a chtěné děti jsou s velkou pravděpodobností zahrnuty láskou a starostlivou péčí rodičů. Je možné, že z původně neplánovaného početí se může narodit dítě, které bude rodiči přijaté a stane se dítětem chtěným. Naopak tzv. nechtěné dítě si nese ve svém životě mnoho nepříznivého, což bylo potvrzeno i výzkumně.

Plánování těhotenství a rodičovství

- Důležitý aspekt při plánování těhotenství hraje věk ženy, a tak dalším významným cílem by mělo být, aby se **plánované a chtěné děti rodily tzv. včas**, aby těhotenství a rodičovství nebyla ani předčasná, ani odkládaná (pozdní).
- *Rozhodnutí, kdy mít dítě, je zcela individuální a je samozřejmě ovlivněno širším sociálním kontextem každého jednotlivce a mnoha zde nezmíněnými faktory. Pokud bych přesto mohla zdůraznit zájem zdravého psychického vývoje dítěte, přikláněla bych se k tomu, aby si rodičovství současní mladí lidé plánovali poněkud dříve, a to z důvodu svého psychosomatického zrání. Mladší rodiče (nikoli osobnostně nezralí) své dítě s menšími obtížemi integrují do svého života, jsou méně úzkostní, méně perfekcionistačtí a ambiciózní, méně spěchají, mají méně ambivalentních pocitů týkajících se rozhodování mezi probíhající profesní kariérou a zájmem dítěte, jsou možná méně materiálně zajištěni, ale více přirozeně kreativní a empatičtí“ (Šulová, 2019, s. 136).*

Zdroje

- [Aktuální populační vývoj v kostce | ČSÚ \(czso.cz\)](#)
- Český statistický úřad (ČSÚ). Dostupné z: <<https://www.czso.cz/>>
- ČSÚ zveřejnil další údaje o plodnosti žen ze Sčítání 2021. Český statistický úřad. 2022. Dostupné online: <https://www.czso.cz/csu/czso/csu-zverejnil-dalsi-udaje-o-plodnosti-zen-ze-scitani-2021>
- Hřivnová, M. et al. (2020). *In time: kognitivní a afektivní dimenze mladých dospělých ve vztahu k těhotenství a rodičovství*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 211 stran. ISBN 978-80-244-5919-6.
- *Pohyb obyvatelstva - rok 2021. Nejvyšší plodnost za posledních 30 let*. Český statistický úřad. 2022. Dostupné online: <https://www.czso.cz/csu/czso/csi/pohyb-obyvatelstva-rok-2021>
- Šprocha, B. (2022). Bezdetnost a odkladanie rodenia prvých detí v krajinách Vyšehradskej skupiny. *Demografie*, 64(2): 139–157. <https://doi.org/10.54694/dem.0302>
- Šťastná, A., Kocourková, J. & Šídlo, L. (2019). Reprodukční stárnutí v Česku v kontextu Evropy. *Časopis Lékařů českých*. [online], 158: 126–132. Dostupné z: <<https://www.prolekare.cz/casopisy/casopis-lekaru-ceskych/2019-3-4-1/reprodukci-starnuti-v-cesku-v-kontextu-evropy-113322>>
- Šulová, L. (2019). Odkládání rodičovství do pozdějšího věku a jeho možné důsledky. *Časopis Lékařů českých* [online], 158, 133–137 [cit. 2020-09-11]. ISSN 1805–4420. Dostupné z: <<https://www.prolekare.cz/casopisy/casopis-lekaru-ceskych/2019-3-4-1/odkladani-rodicovstvi-do-pozdejsiho-veku-a-jeho-mozne-dusledky-113323>>
- Vývoj obyvatelstva České republiky. Porodnost – 2019 (2020). *Český statistický úřad* [on-line] [cit-2020-09-10]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/documents/10180/121768528/13006920a04.pdf/dccd378f-35a1-4e31-8a1f-6813f8689d42?version=1.1>>
- Waldaufová, E. & Šťastná, A. (2022). Role reprodukčního stárnutí v nárůstu porodů císařským řezem v Česku. *Demografie*, 64(2): 91–105. <https://doi.org/10.54694/dem.0296>
- Wiesnerová, E. (2015). Výzkum: Vysokoškolačky rodí víc, než se čekalo. In Zprávy z MUNI. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <<https://www.em.muni.cz/veda-a-vyzkum/5996-vysokoskolacky-rod-vic-nez-se-cekalo>>